

УДК 334.7

С.Г. НАТРОШВІЛІ

Київський національний університет технологій та дизайну

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СТРАТЕГІЧНИЙ ВИМІР

У науковій праці проаналізовано основні проблеми розвитку вищої освіти. Показано роль вищої освіти як особливої сфери, що забезпечує розвиток економіки на інноваційних засадах. Внесено пропозиції щодо набору стратегічних орієнтирів розвитку сфери вищої освіти в контексті сучасних викликів.

Ключові слова: стратегічний вимір, вища освіта, розвиток системи вищої освіти.

Для більшості розвинутих країн характерним стає перехід від екстенсивного використання людських ресурсів з низьким рівнем базової професійної підготовки до інтенсивного використання більш гнучкої в сфері прийняття рішень і процесі адаптації до нових технологій висококваліфікованої робочої сили. Закономірним стає превалювання тенденції до зростання попиту на висококваліфікованих спеціалістів-універсалів, які мають не тільки спеціалізовану професійну підготовку, але й успішно оволодівають навичками підприємницької та управлінсько-організаторської діяльності.

Об'єкти та методи дослідження

При визначенні пріоритетних напрямів розвитку освіти необхідно врахувати, що освіта є фундаментом людського розвитку та прогресу суспільства, а також виступає гарантом індивідуального розвитку, сприяє формуванню інтелектуального, духовного та виробничого потенціалу суспільства.

З питань стратегічного розвитку сфери вищої освіти видається чимало наукових праць [1–4]. Проте мають бути уточнені окремі стратегічні орієнтири розвитку цієї сфери з урахуванням необхідності зміцнення глобальної конкурентоспроможності.

Постановка завдання

Розвиток держави, реформування економічних відносин, структурні трансформації мають гармонійно поєднуватися з модернізацією вищої освіти. Це виступає ключовою умовою формування сучасної системи суспільних цінностей як в громадському, так і у приватному секторах. *Мета статті* – викласти результати досліджень автора з окремих питань стратегічного управління вищою освітою.

Результати та їх обговорення

Сучасна економічна теорія обґрунтувала теоретичну концепцію інтелектуального капіталу, а також визначила механізми і особливості його формування та використання в країнах з різним рівнем розвитку. Більшість дослідників розрізняють три складових інтелектуального капіталу: людський капітал, структурний капітал та клієнтський (ринковий, споживчий) капітал. Головне призначення людського капіталу – створення і розповсюдження інновацій. Людський капітал нарощується двома способами: 1) підприємство використовує максимальний обсяг знань своїх співробітників; 2) максимальна кількість співробітників володіє знаннями, здатними принести користь підприємству. Як правило, людський капітал відзначають та вимірюють на основі отриманих знань та здобутих навичок, з урахуванням можливості їх використання у економічній діяльності. Це поняття може включати також природні властивості та унікальні характеристики особи. Розвиток людського капіталу, крім того, відбувається в специфічному соціально-економічному та культурному середовищі. З урахуванням наведеного автор пропонує розвиток людського капіталу розглядати в широкому контексті

– починаючи від навчання в ранньому дитинстві і школі, і закінчуючи здобуттям професійної освіти та здатності до самовдосконалення у професійній діяльності та побуті.

Серед видів професійної освіти найбільше значення матиме вища освіта. Система вищої освіти, на протигагу від інших освітянських сфер, поклика на навчити працівника мислити і діяти творчо, в умовах реальних викликів та ризиків, вміти застосовувати здобуті знання і навички до нестандартних ситуацій, володіти сучасними (в тому числі інформаційно-комунікаційними) технологіями. Це є дуже важливим, з огляду на те, що найбільш виразно гармонійний розвиток перспективних складових забезпечуватиметься в межах концепції розвитку так званої “креативної економіки”, яка характеризується панівним положенням людської творчості (креативом) над іншими видами діяльності в процесі виробництва суспільних благ. В креативній економіці основою динаміки господарювання стає активне використання творчих здібностей людини і колективів людей, серед яких ключову роль займають знання, здібності, ініціатива, нестандартне мислення, спроможність продукувати адаптовані до умов дійсності ідеї і новації. Резерви економічного зростання менеджери провідних корпорацій світу вбачають перш за все у масовому новаторстві у всіх сферах розумової діяльності, провідні завдання якого – це інноваційна насиченість змісту праці, стимулювання прояву творчості. За оцінками експертів, у США майже 2/3 «білих комірців» орієнтовані саме на креативну працю, яка передбачає не лише формулювання ідей та їхню перспективну оцінку, але й впровадження цих ідей з наступною комерціалізацією. З цього прояву відомий на Заході фахівець з питань управління персоналом Р. Інглехарт зазначив: «Люди виявляються зайнятими лише там, де необхідні людські оцінки, міркування і творчість... Головною стає не фізична сила, а здатність до інновацій» [1].

Креативна економіка у найближчому майбутньому стане домінуючою моделлю розвитку країн-лідерів. Унаслідок посилення пріоритету нових знань над традиційними зміниться зміст і характер масової праці, структура зайнятості, зростуть можливості швидкого залучення капіталів для реалізації перспективних інноваційних проектів. Найбільші успіхи у економічному розвитку досягнуть ті країни, в яких буде забезпечено свободу пошукової творчості, створено ефективні національні інноваційні системи (що дозволяє швидко комерціалізувати перспективні ідеї і творчі продукти), а також буде гарантовано надійну охорону інтелектуальності власності [2].

Країни-лідери добре усвідомлюють, що в креативній економіці основною цінністю в процесі виробництва є не обладнання, і навіть не технології (за наявності фінансового ресурсу їх можна придбати або у короткі терміни створити), а саме творча людина. Відповідно, компанії ведуть доволі жорстку боротьбу за креативних працівників (цю боротьбу інколи називають «скупкою мізків»). Таким працівникам створюють усі умови для забезпечення комфортною трудової діяльності, включаючи і підвищення кваліфікації за рахунок компанії.

Креативні підрозділи компаній вже зараз створюють найбільшу частину доданої вартості. В найближчому майбутньому ця тенденція буде посилюватися. В той же час креативні продукти будуть конкурувати між собою на вільному ринку, що забезпечить успіх лише найперспективнішим з них. Як і раніше, креативна праця буде орієнтуватися перш за все на задоволення потреб ринку. Втім, креативна економіка буде мати значно більше можливостей для формування суспільних потреб (і, відповідно, попиту) на креативні продукти. В цьому зв'язку зміниться і характер освіти. Навчальні програми будуть орієнтовані перш за все на розвиток можливостей творчого мислення працівників, отримання навичок

швидкого пошуку необхідної інформації та її використанню при створенні нових продуктів, а також на досягнення конкретних параметрів інновації [3].

На нашу думку, цілком очевидно, що ключовим сектором забезпечення національної конкурентоспроможності є освіта, як загальна, так і професійна, а також створення національної мережі закладів підготовки та перепідготовки фахівців відповідно до потреб ринку. В основу стратегії розвитку освіти мають бути покладені принципи розвитку та самореалізації творчої особистості, розвитку креативних здібностей людини, постійна спрямованість освіти до потреб інноваційної економіки, забезпечення безперервного навчання, інтеграції науки, освіти і виробництва.

Отже, на постіндустріальній стадії розвитку ключовим чинником стійкого розвитку компаній, який визначатиме їхню спроможність отримувати прибуток упродовж тривалого часу, стануть людські ресурси, а якщо точніше – сукупність можливостей працівників (колективів та індивідуумів) здобувати та застосовувати знання, вміння і навички для створення, випуску та комерціалізації інтелектуальних продуктів. З означеного випливає, що від напрямів і динаміки розвитку системи професійної освіти (і в першу чергу вищої освіти) в значній мірі залежатимуть перспективи національної економіки у глобалізованому світі. Ключовим параметром сучасної економічної політики має стати створення реальних умов (політичних, макро- та мікроекономічних) для нарощування обсягів і удосконалення структури інвестицій, вкладених у розвиток інтелектуального потенціалу нації, в першу чергу через систему вищої освіти.

Вища освіта, як провідна ланка системи професійної освіти, є інституційним підґрунтям людського розвитку та прогресу суспільства, і в той же час виступає базисом для підтримки індивідуального розвитку, сприяє формуванню інтелектуального, духовного та виробничого потенціалу нації. Розвиток держави, структурні перетворення на мікро- і макроекономічному рівнях повинні гармонійно поєднуватися з модернізацією освіти для того, щоб задовольнити потреби й прагнення людей, особливо молоді, встановити нову систему суспільних цінностей у сфері діяльності як в громадському, так і у приватному секторах.

Сучасна професійна освіта повинна забезпечувати виконання низки завдань, зокрема, економічний успіх, політичну стабільність, сталий розвиток суспільства тощо. Ці завдання реалізуються через особливу організацію підготовки фахівців, яка повністю відповідає запитам ринку праці та здатна прогнозувати його розвиток, підготовку до життя активних громадян демократичного суспільства, їх особистісний розвиток, виокремлення таких наукових та освітніх пріоритетів, що забезпечать якісну підготовку фахівців [4].

При визначенні пріоритетних напрямів інноваційного розвитку вищої освіти, а також опрацювання питань щодо збільшення обсягів державного замовлення на підготовку фахівців для забезпечення розвитку високотехнологічних напрямів економіки необхідно враховувати такі економічні чинники і процеси:

- наявний потенціал підготовки фахівців для високотехнологічних галузей (видів економічної діяльності),
- стан і прогноз розвитку високотехнологічних галузей (видів економічної діяльності),
- тенденції розвитку ринку професійної (в тому числі вищої) освіти,

– реальні можливості бюджетного фінансування державного замовлення щодо підготовки фахівців для високотехнологічних галузей (видів економічної діяльності).

Нагальна потреба у ліквідації недоліків вищої освіти вимагає концептуального удосконалення професійної підготовки фахівців у наступних напрямках:

- формування відношення до людини як мети соціального прогресу, а не засобу;
- орієнтація на активізацію людського капіталу у вищій освіті, що базується на концепції гармонійного розвитку людини;
- реформування системи вищої освіти є стратегічними для забезпечення якості фахівців;
- продукування в процесі підготовки глибокої професійної компетентності і соціальної відповідальності при вирішенні завдань науково-технічного прогресу, соціального і культурного розвитку.

Успішна взаємодія закладів професійної освіти з соціальними партнерами дозволить вирішувати проблеми працевлаштування випускників, забезпечувати контроль за якістю їхньої підготовки, прогнозувати потребу у фахівцях певних професій, удосконалювати зміст професійних програм відповідно до вимог виробництва.

Аналіз практики країн ЄС показує, що в сучасних умовах держава повинна взяти на себе обов'язок щодо фінансової підтримки проектів з інформатизації освіти, застосування інформаційно-комунікаційних технологій у системі освіти, забезпеченню навчальних закладів комп'ютерами, сучасними засобами навчання, створенню глобальних інформаційно-освітніх мереж, забезпечення розвитку системи моніторингу якості освіти всіх рівнів, професійної орієнтації населення [5].

Необхідно вжити конкретних заходів підвищення якості та змістовності вищої освіти (забезпечення належного фінансування модернізації матеріально-технічної бази; розширення переліку сучасних дисциплін і предметів, які визначатимуть кваліфікаційні вимоги працівника в умовах постіндустріальної економіки (включаючи розвиток навичок креативного мислення); переорієнтація навчальних планів на опанування технологій соціальної адаптації у стандартних і нестандартних умовах; створення реальних конкурентних умов при визначенні авторських складів при підготовці навчальної та методичної літератури тощо; підвищення відповідальності навчальних закладів за результати своєї діяльності та ін.).

Особливо важлива проблема – реальне (а не деклароване) забезпечення рівного доступу громадян до якісної вищої освіти. Серед відповідних напрямів вирішення цієї проблеми можна визначити [6]:

- запровадження ефективної системи інформування громадськості про можливості здобуття вищої освіти;
- створення належних правових та організаційно-економічних умов для здобуття безоплатної вищої освіти на конкурсних засадах у державних і комунальних навчальних закладах (вищим навчальним закладам має бути «вигідно» орієнтуватися на прийом найбільш підготовлених абітурієнтів);
- удосконалення правових засад здобуття освіти за рахунок бюджетів усіх рівнів та коштів юридичних і фізичних осіб (внесення змін до правової бази відповідно до сучасних викликів);

– створення реалістичних економічних умов для здобуття якісної вищої освіти дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, та дітьми-інвалідами, але з урахуванням потреб суспільства та інтересів студента;

– забезпечення високої якості вищої освіти та професійної мобільності випускників вищих навчальних закладів на ринку праці шляхом інтеграції вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, наукових установ та підприємств, запровадження гнучких освітніх програм та інформаційних технологій навчання;

– додержання засад демократичності, прозорості та гласності у формуванні контингенту студентів, у тому числі шляхом об'єктивного тестування;

– створення умов для забезпечення навчання відповідно до потреб особистості та ринку праці.

Позитивні перетворення у сфері вищої освіти мають спрямовуватися на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій навчання студентів та слухачів. Можемо визначити такі напрями управлінської діяльності, що спрямовані на дальший розвиток інформаційно-комунікаційних технологій у сфері вищої освіти:

– забезпечення поступової інформатизації системи вищої освіти, спрямованої на задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб студентів та інших учасників навчально-виховного процесу;

– запровадження дистанційного навчання із застосуванням у навчальному процесі та бібліотечній справі інформаційно-комунікаційних технологій поряд з традиційними засобами;

– розроблення індивідуальних модульних навчальних програм різних рівнів складності залежно від конкретних потреб, а також випуску електронних підручників;

– створення індустрії сучасних засобів навчання, що відповідають світовому науково-технічному рівню і є важливою передумовою реалізації ефективних стратегій досягнення цілей освіти.

Мають бути переглянуті підходи і критерії, які застосовуються при ухваленні рішень щодо інвестування розвитку вищих навчальних закладів за рахунок бюджетних коштів.

На державному рівні варто змінити зовнішні критерії оцінки якості діяльності вищого навчального закладу. Мета державної політики підтримки інноваційної діяльності у сфері вищої освіти має передбачати стимулювання інноваційної активності та широке впровадження інноваційних технологій навчання в контексті забезпечення створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина.

Загальна модель організації інноваційного процесу у сфері вищої освіти має бути побудована з врахуванням пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку вищої освіти. Серед таких напрямів в контексті нашого дослідження виділимо наступні [5; 6]:

– постійне підвищення якості вищої освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу;

– забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу;

– органічне поєднання освіти і науки, освіти і виробництва, освіти і громадянського суспільства, освіти і національної культури;

- запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій;
- створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними вищих навчальних закладів;
- переорієнтація функціонування ринку освітніх послуг на основі належного науково-методичного забезпечення;
- інтеграція вітчизняної вищої освіти до європейського та світового освітніх просторів.

Висновки

Доцільне запровадження процесу кардинального реформування вищої освіти. Серед напрямів такої реформи можуть бути:

- поступове скорочення мережі вищих навчальних закладів, в першу чергу за рахунок тих, які не дотримуються ліцензійних вимог або допускають порушення; доцільно також переглянути мережу філій державних і приватних закладів,
- подальше скорочення державного замовлення на підготовку фахівців з суспільствознавчих та гуманітарних наук (оскільки на ринку праці спостерігається профіцит спеціалістів з вказаних наук) та збільшення державного замовлення на підготовку фахівців у сфері інженерних, технічних, ветеринарних, хіміко-біологічних наук, новітніх технологій, інноваційного менеджменту,
- збільшення терміну навчання у магістратурі до 2 років, відповідно до практики країн ЄС, з одночасним збільшенням навантаження за рахунок включення додаткових аудиторних годин,
- реформування підготовки фахівців найвищої кваліфікації (наукових та науково-педагогічних кадрів) з урахуванням практики країн ЄС, подальша оптимізація процесу оформлення відповідних документів,
- усунення відомчої «розпорешності» вищої освіти,
- запровадження ефективних методик оцінювання якості освіти, що стане в перспективі елементом системи визначення кваліфікацій фахівців з вищою освітою, а також оцінювання роботи вищих навчальних закладів,
- формування системи визначення кваліфікацій фахівців з вищою освітою (оцінювання якості знань мають проводити незалежні центри оцінювання якості освіти, до складу яких входитимуть представники центрального органу виконавчої влади у сфері освіти, роботодавці, фахівці відповідної сфери національної економіки, представники вищих навчальних закладів).

У подальшому мають бути запропоновані методичні підходи до прогнозування окремих параметрів розвитку системи вищої освіти з урахуванням поточної макроекономічної ситуації.

Список використаної літератури

1. Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні [монографія] / за ред. чл.-кор. НАПНУ І.М.Грищенка. – Хмельницький: ХНУ, 2010. – 478 с.
2. Економіка вищої освіти України: тенденції та механізм розвитку / за ред. акад.НАПНУ В.П.Андрущенка. – К.: Педагогічна преса, 2006. – 208 с.
3. Економічні основи інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України / за ред. акад.НАПНУ В.І.Лугового. – К.: Педагогічна преса, 2009. – 384 с.
4. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період. – К.: 2006. – 324 с.

5. Захарін С.В. Інвестиційне забезпечення інноваційно-технологічного розвитку економіки [монографія] / С.В.Захарін. – К.: КНУТД, 2011. – 344 с.

6. Бондаренко О.О. Системне управління інноваційною діяльністю у вищому навчальному закладі / О.О.Бондаренко // Вісник КНУТД. – 2012. – № 4. Тематичний випуск. – С. 321–327.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2012

Развитие системы высшего образования: стратегическое измерение

Натрошвили С.Г.

Киевский национальный университет технологий и дизайна

В статье проанализированы основные проблемы развития высшего образования. Показана роль высшего образования как особой сферы, которая обеспечивает развитие экономики на инновационных принципах. Внесены предложения относительно набора стратегических ориентиров развития сферы высшего образования в контексте современных вызовов.

Ключевые слова: стратегическое измерение, высшее образование, развитие системы высшего образования.

Development of the system of higher education: strategic measuring

S. Natroshvili

Kiev National University of Technologies and Design

The basic problems of development of higher education are analysed in scientific labour. The role of higher education is rotined as the special sphere which provides development of economy on innovative principles. Suggestions are brought in in relation to the set of strategic orientiriv of development of sphere of higher education in the context of modern calls.

Keywords: strategic measuring, higher education, development of the system of higher education.